

A SZENT LÁSZLÓ-EMLÉKEK SORSA A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN

I.

Várad, a magyar Compostella, a mohácsi katasztrófát megelőző években külső megnyilatkozásaiban még teljes fényben ragyogott. A Körös-parti vár közepén állt Szent László székesegyháza, annak Báthori András püspök által háromhajóssá bővített változata mind a négy tornyával. A zarándok, aki az Alföldről, a Szepességből, Erdély hegyei közül, avagy idegen országokból, elsősorban Lengyelországból érkezve belépett a díszes főkapun, elámulhatott, míg tekintete végigsiklott a padozat sárga, zöld és kék színű márványkockáin, a Szűz Máriának szentelt nagy oltáron és a kápolnáknban, oszlopok tövében, falak mellett sorakozó többi, még ötvenegy mellékoltáron, hogy végül megállapodjék a díszes és hatalmas márvány szarkofágon, mely a nagy király maradványait rejtette magában, már azon csontjait, melyeket a kegyelet nem emelt ki onnan, hogy ezüst és arany ereklyetartókban őrizze itt és az ország más – sőt más országok – templomai-ban.

László király márvány szarkofágját síremlékek koszorúja vette körül.

*Körülfekszenek téged császárok,
Püspökök, királyok, jobbagy-urak. . .*

Így hirdette az ősi ének Szent László sírjának dicsőségét. Éjjel-nappal hirdette. A császár, akiről az ének említést tesz Zsigmond volt, aki a maga lelke üdvéért és Szent László tiszteletére alapítványt tett, hogy sírja és László király sírja körül egy pillanatra el ne hallgasson az imádság és az ének. Zengett is a zsolozsma, egymást váltva énekelték és mondták az e célból létesült kar tagjai – nem csupán nappal. Szállt az ének a templom boltívei alól sötét éjszakában is.

Ha ünnepnapon érkezett a zarándok, a székesegyház északkeleti tornya alatt meghúzódó sekrestyében oltárra kitéve megpillanthatta Szent László hermáját, fejének aranyozott szobormását, mely a koponyacsontjait rejtette magában. Az örökkévalóságba tekintő merev pillantású szemek, a csontos arc, a mély homlokráncok arról tanúskodtak, hogy akit a fejkép ábrázol, míg élt, tele volt felelősségtudattal, aggodalommal, ám a Gondviselésbe vetett bizalommal és elszántsággal is.

Az arcot egyébként nem először pillantotta meg zarándokunk a torony alatti sekrestyében: mását emberfeletti nagyságban már előzőleg látta a székesegyház, a Szűz Mária kisebb egyháza és a püspöki palota között elterülő téren, azon a hatalmas lovas szobron, mely a Kolozsvári testvérek alkotásaként a magyar középkor egyik Európa-szerte híres alkotása volt.

Ez az arc bátorított, ugyanakkor félelmet és szorongást is keltett, nemcsak az apró bűnözőkben, hanem a hatalmaskodó nagyurakban is, akik fosztogatták a védtelen népet, egy-két aranyért pedig hajlandók voltak eladni lelkük s hazájuk üdvét is. Azért említjük ezt a szorongást, mert később közrejátszott Szent László tárgyi emlékeinek sorsában. Közrejátszott a bizalomból fakadó hiedelem is, hogy Szent László szobra s a körülötte álló három szobor, melyeket a szent királyok szobraiként emlegettek, megvédelmezik a várat minden ellenségtől, és amíg itt állnak, nem foglalhatja el a török sem Váradot.

Szent László sírját kincsek halmaza tette gazdaggá és a kapzsiság sóvár vágyainak tárgyává. Egy jegyzék szerint a hermán kívül a kincses sekrestyében őrizték Szent László kétélű bárdját, amellyel csatáiban küzdött, ezüst ivószarvát, zafirköves gyűrűjét, kéztartóját, amelyet zafir és smaragd köves gyűrűk ékesítettek. És még egy sor más tárgyat, a magyar ötvösség mindmegannyi remekét. Az említett jegyzék ezeken kívül százkilencvennégy dalmatikát, ötven kazulát, huszonnyolc plüviálét sorol fel.

A székesegyház, a sír és a nagy kiterjedésű Várad egyházmegye öre és feje, a várad püspök, a magyar püspöki kar egyik legtekintélyesebb tagja és az ország egyik fő embere. Vitéz János ideje. Hunyadi Mátyás királyunk megkoronázása óta töltötték be Bihar megye főispáni székét. A várad püspök hatalmas földbirtokok gazdája, zászlósúr, akinek, mikor a helyzet úgy kívánta, kötelessége volt bandériumot kiállítani az ország védelmére, sőt magának is páncélt, sisakot öltönie és táborba szállania.

A püspök segítője, a székeskáptalan, ugyancsak az ország egyik nagy fontosságú intézménye volt, nemcsak egyházi, de világi ügyekben is. Pereken döntött; az istenítélet, a tüzesvas-próba ugyan ebben az időben nem divott már, „Szent László fejére” – a hermára – azonban még ekkor is esküt tettek a szerződő és peres felek. A káptalani „hites hely” a keleti országrészek oklevéltára, amely – mint egyik utolsó öre, Szalárdi János mondotta – Bihar, Temes és Erdély történelmét őrizte. A székeskáptalan iskolája ugyancsak országos hírrel dicsekedett. Híressé tették tanárai és tanítványai, akikből a magyar katolicizmus és az ország vezető férfiai lettek.

Külön társas káptalanja volt Szűz Mária kisebb egyházának, Keresztelő Szent János egyháznak, Szent László sírjának és Szent István első vértanú egyházának. Számos férfi és női szerzetház állt és működött Váradon: a bencéseké, premonstreieké, johannitáké, domonkosoké, ferenceseké, pálosoké, ágostonosoké.

A várad püspök nem csupán Váradnak birtokosa. Biharban nyolcvanhét, Záránd megyében húsz, Szatmár megyében négy, Kraszna megyében kettő, külső Szolnok megyében három, Szabolcsban két, Pest és Nógrád megyékben négy falu gazdája, Erdélyben Bálványos várát birtokolta, annak Doboka, Kolos és Középs-Szolnok megyékben található tartozékaival. Nem kis jövedelemhez juttatták a tizedek, a Várad-Velence, Bihar város, Zilah, Szeged, Széplak, Poroszló vámja és a Tordai sóvár.

Mindebből, így felsorolva, joggal vonhatnánk le a következtetést: Várad a XVI. század elején a magyar katolicizmus egyik leghatalmasabb bástyája, társadalmi, gazdasági, kulturális központ. Látszatra így is volt. Ha azonban belemélyedünk a kor történeti dokumentumaiba, tárgyilagosan szemléljük és mérlegetjük azokat, mást is tapasztalunk. Ebben az időben a katolikus vallás és egyház kibogozhatatlanabb kötelek tucatjaival fonódott össze a magyar királysággal, állammal, a világi hatalommal, mint bármikor azelőtt. Külsőleg úgy jelent meg, mint a gazdasági, társadalmi és szellemi élet legelső tényezője, azonban éppen gazdagsága kötötte gúzsba, tette a világi hatalom szolgájává, majd prédájává.

Az okok közül, amelyek e helyzet és állapot kialakulásához vezettek, elsőként – a múlt századi egyháztörténész cirkalmas, nyelvújításbeli kifejezésével élve – a reneszánsz kori főpapság „polgárcsatornát” kell megemlíteni. Egyébként már Pázmány panaszkodott amiatt, hogy a kor főpapjai inkább voltak az állam és a király főhivatalnokai, mint a rájuk bízott lelkek pásztora. Említetük már, hogy Hunyadi Mátyás óta a mindenkori várad püspök egyúttal Bihar megye örökös főispánja. A főpapok közül kerültek ki a reneszánsz és a barokk időkben a királyi kancellárok, helytartók, bánok, országos rendes bírák, kamaragazdátok, országgyűlési tagok, a király és az ország diplomatái. A sok munka és fáradozás között, amit hivataluk, állami szolgálatuk reájuk rótt, nemcsak a lelkek ügyével, a pasztoráció irányításával nem tudtak kellő módon foglalkozni, de sokszor még arra se érték rá, hogy – amennyiben egyáltalán fölszentelt papok voltak – bemutatassák a legszentebb áldozatot.

A papi öltözetben elérhető fényes pálya, meg az egyházi javadalmak nyújtotta gazdagság szinte természetesen keltette fel a karrierre vágyódó, magukban inkább politikai és diplomáciai tehetséget, mint papi hivatást érző szegény fiatalok, főképpen pedig a hatalomvágyó nemesi, főúri családok áhítózását a főpapi székek és az egyházi javadalmak után. Vannak kitűnő főpap egyéniségei a kornak, legtöbben nem is feledik a katolikus vallás és az egyház érdekeit sem, mégis sokuk gondolkozását, szellemét a kitűnő történetíró Verancsics nyilatkozata jellemzi. Miután volt már obudai és gyulafehérvári prépost, apornói apát, egri, esztergomi kanonok, pécsi, majd egri püspök – pappá csak mindezek után szentelte Oláh érsek. Amikor Draskovics püspök megintette, hogy egyszer éljen már az egyháznak is, ne csak a politikának, önérzettel válaszolta: „Papi miveltemről és a miseáldozatról inkább hallgattál volna, nem járok el benne se hanyagul, se haszontalanul. Az utolsó követi megbízatásomat, amikor a Portát kellett megjárnom, nem kevés önmehtagadással vállaltam meglett koromban, hogy a hazámnak s keresztény népeknek békét s

nyugalmat, magamnak pedig csak egészségem rongálását s nehéz betegséget szerezzek. Hogy az ilyen áldozat nem ér-e éppen annyit, mint a miseáldozati ünnepély, azt az határozza meg, aki nem elfogult.”

Várad püspökét, Perényi Ferencet a korabeli történetírók az „ifjú” jelzővel emlegetik. Mindössze huszonhét-huszonnyolc esztendő s fejjel ült a püspöki székbe. Abban a jelentésben, amelyet Velence követe küldött haza a magyar püspökökről, kis termetű, szép arcú, szép testű tanult és művelt embernek írja le. Brodalics szigorúbban ítéli meg: „Perényi Ferenc várad püspök, elmés ifjú, aki oly tiszta gyöngybetűkkel írt, hogy a mieink közül legföljebb Zalaházi Tamás veszprémi püspököt merném elébe helyezni, főleg akkor, ha legalább annyit áldozott volna szelleme művelésére, mint a lustálkodásra és azon dolgokra, amelyekben a nemes ifjak mind a maguk, mind a haza kárára többnyire forgolódni szoktak. . . .”

Az ítélet túl szigorú. Kétségtelen azonban, hogy főúr volt, a halott Palatinus fia, s annak a humanista szellemnek a híve, amelyet Vitéz János ültetett el Váradon. Pásztorbotja, amely később Nyítrára került, izlését dicséri, a két ezüst ámpolna, melyből a bort és a vizet öntötte miseáldozatán, főúri és családi öntudatát is elárulja: az ámpolnák csőre a Perényi címer sárkánykigyójának fejét és nyakát ábrázolja. Ez a fiatal főúr, aki még a harmincadik esztendejét sem érte meg, amikor Szent László sírjának őre lett, ha voltak is hibái, nagyra hivatott valaki volt; azt a két feladatot azonban, amely a korszak eseményeiből és erőiből kettős sárkányfejként ágaskodott fel az egyház és különösképpen vezető rétege előtt, nem tudta, talán nem is tudhatta megoldani. Ez a két feladat: a belső fegyelem megszilárdítása és az evangélium szavának korszerű tolmácsolása lett volna.

Az a főpapi kar, amely nem az evangéliumi elhivatottság alapján működött, hanem a király és a rendek érdekharcában őrlődött, nem tudott egységes testületként fellépni, nem tudta megfigyelmezni a papság azon elemeit, amelyek hivatás nélkül jutottak kisebb-nagyobb javadalmakhoz. Ezeknek az elemeknek a zabolátlan viselkedése, erőszakoskodása és botránysos erkölcsi élete fojtó füstként nehezedett a kor közvéleményére, az emberek lelkére. A népet egyre nagyobb elégedetlenség és zűrzavar töltötte el. Bírálták és elítélték a papságot és a méltatlankodásból, háborgásból szinte egyenesen következett nemcsak a személyek, papok és egyházi intézmények, hanem a keresztény tanítás bírálata is. Egyre többen követelték a kevésbé iskolázott és teológiailag nem képzett emberek, hogy az evangéliumi tanításból töröljék ki mindazt, amit ők későbbi tapasztalásuknak tartottak, és ami szerintük visszaélésekre adott alkalmat.

Kéves volt a teológiailag igazán művelt pap és ritka volt az olyan hitshőnök és prédikátor, aki értelmesen és meggyőzően tudta volna magyarázni az evangéliumot. Különösen kevés az olyan egyházi szónok, aki a fejlődő és öntudatában egyre erősödő városi polgárságnak korszerűen értelmezte volna az evangéliumot. Ilyen feltételek között nem meglepő az a jelentés, amit Burgio Antal nuncius küldött a pápának 1525-ben. Mikor a jubileumi adományok perselyeit felnyitották, a budaiban háromszáz, az esztergomiban száz-egynéhány forintot találtak, de annál több volt a perselyekben az üveg és a hamis pénz, sőt a gúnyirat. Huszonöt esztendővel azelőtt a jubileumi adományokra még százhuszezer aranyforint folyt be. Kegyetlenül nyers bizonyítéka ez annak, mennyire lehanyaglott egy negyedszázad alatt a nép vallásossága, az egyház tekintélye a lelkekben.

A régebbi népszerű egyháztörténet – abbéli félelemtől indítatva, hogy a papság és a katolikus társadalom hibáinak nyílt feltárása megingatja az olvasó hitét – a hitűjításnak, a hitűjítók propagandájának rótta fel, hogy a magyar tömegek öntudata a mohácsi csata előestéjén idáig hanyaglott. Ez a magyarázat egyetlen alapvető kérdésre sem ad elfogadható választ: miért lehetett megingatni az emberek, nagyurak és polgárok, nemzetiségiek és magyarok hitét? A történelmi dokumentumok azt bizonyítják, hogy a hitűjítés azért tudott oly viharos gyorsasággal terjedni és hatni, mert a lelkekben a régi hit meggyöngült.

Ugyancsak a korabeli dokumentumokból látni, hogy szinte egyetlen magyar főpapot sem találmi ebben a korban, aki meglátná, hogy a hitűjítésban, annak lutheri, majd kálvini változatában hatalmas, a közvetlen teológiai kérdéseken túlterjedő szellemi áramlattal áll szemben és nem obskúrus zavarkeltőkkel, s hogy nem hatalmi intézkedésekkel kell felvenni ellenük a küzdelmet, hanem a tanítás eszközeivel, a fogalmak tisztázásával és az egyházi élet megreformálásával.

Bármennyire is látjuk és elismerjük azonban a kor katolikus társadalmának gyengeségeit, sőt vétkeit, a korabeli dokumentumokból az is egyértelműen kitűnik, hogy a hitújítás kezdetétől fogva többre tört, mint az erkölcsök és intézmények reformjára: az egyre izmosodó polgári racionalizmus nevében a misztériumot akarta kisöpörni a keresztény életből. A niceai hitvallás szavait szinte változatlanul átvette a lutheri és kálvini konfesszió is, sőt hívei azt vallották magukról, hogy ők az igazi katolikus keresztények, akik a pápaság által eltorzított tiszta evangéliumi egyházat helyreállítják, ugyanakkor egyre messzebbre haladtak az egyház és a katolikus tanítás tételeinek, az egyház intézményének tagadásában. A szentek tisztelete volt az a kérdés, amelyben a hitújítók a kezdeti időktől fogva kritikus, sőt támadó álláspontot foglaltak el.

Annak a vizsgálatnak, amelyet Sopronban 1524 októberében királyi parancsra egy Kristóf nevű ferences állítólag lutheri szellemű prédikációi ügyében folytattak, az egyik kérdés már így hangzott: „Mondotta-e, hogy a szenteket, sőt még Szűz Máriát sem szabad imádni és nem is szükséges, hogy közbenjárjanak értünk?” Kristóf barát ezt válaszolta: „Szűz Máriát nem imádjuk, mert ez csak Istent illeti meg, teremtményt azonban nem, a szenteket azonban tisztelnünk kell és segítségül kell hívnunk, viszont szemünket ne függesszük oly túlságosan az eltemetett szentekre, hogy keresztény testvéreinkről megfeledkezzünk. . .”

A válasz józan és teológiailag elfogadható. A gyakorlat azonban mást mutat a német területeken is és később Magyarországon is. Ebben az időben a hitújítók egyik fanatikus szárnya már megrendezte első képromboló akcióit. Luther még Wartburgban tartózkodott, amikor Sanct Gallenben Andreas Karlstadt követőinek csapata az apát iránti gyűlöletből a középkori művészet remekeivel telezsúfolt apátsági templomot is megtámadta; harminchat oltárt összezúztak, szépséges szobrok, képek sokaságát pusztították el azzal az indokolással, hogy bálványokat rombolnak. (Az eset krónikása a hitújítás szellemében írott beszámolóját ezzel a fohással zárja: „Kérek, add Uram és kegyelmes Atyám, hogy amiképpen mi saját kezünkkel szépen összezúztuk és lerontottuk tulajdon kezünk műveit, te is ily módon tépj ki szívünkéből minden szellemi bálványimádást”.) Luther nem helyeselte a képrombolást, a szentképeket azonban ő is „olajjal festett bálványoknak”, a szentek tiszteletét pedig bálványimádásnak tartotta anélkül, hogy különbséget tett volna az egyház tanítása és a teológiailag tudatlan tömeg gyakorlata között.

(Folytatjuk)

BÁNK JÓZSEF érsek-püspök

HARSÁNYI LAJOS KIADATLAN FÖLJEGYZÉSEI ELÉ

*R*endszeresen olvasom a mai költők verseit is. Nagyon bő a termés. Sajnos, a mennyiség néha a minőség rovására megy. Hosszú, érthetetlen s megmagyarázhatatlan sorok erdeje egyik-másik vers.

Az utóbbi évszázadban megszokott volt a költői művek, főleg a versek sokszor éles kritikája. A mai rossz versfaragás ellen azonban kevesen merik felemelni szavukat. Vagy azért, hogy ne lássék konzervatívnak, vagy hogy egyenesen maradnak ne tartsák őket. Pedig az alkotásnak, legyen a művészet bármely ága – még ha költészet is –, önmagáról kell vallomást tennie.